

Erősödő hullámmás – aktuális muzeográfiai kihívások

Growing Waves: Current Challenges Facing Museography

Kemecsi Lajos

DSc, főigazgató, Néprajzi Múzeum, Budapest
kemecsi.lajos@neprajz.hu

Absztrakt

A nemzetközi és a hazai múzeumi szcénában is erőteljesen érzékelhető napjainkban az igény a kritikai szemlélet érvényesítésére. Számos releváns kérdést vizsgálhatunk: milyen lesz a jövő múzeuma? Kiket fog szolgálni? Milyen formákat fog ölteni? Milyen igényeket fog kielégíteni, és hogyan? A módszertani folyamatok érzékelhetően formálják a muzeológia jellegét aktuálisan is szerves részeként a teljes múzeumi szférát jellemző átalakulásnak. Ez az átalakulás, mely a múzeumi világ szerepvállalását, módszertani megújulását alapvetően módosítja, nemzetközi és hazai téren egyaránt érzékelhető. Elengedhetetlen, hogy a nemzetközi szakirodalom és a konkrét intézmények, szereplők, ágensek, fogalmak ismeretében és következetes alkalmazásával fogalmazzuk meg a néprajzi múzeumok tevékenységére vonatkozóan aktuális kérdéseinket és válaszainkat.

Abstract

The need to adopt a critical perspective is becoming increasingly evident in the international and Hungarian museum scenes. A number of relevant questions arise, including: what will the museum of the future be like? Whom will museums serve? What form will they take, and how will they address the needs of their visitors? Methodological processes are shaping the current nature of museology as an integral part of the transformation characterizing the entire museum sphere. This transformation is fundamentally modifying the role and methodology of the museum world, and is clearly perceptible in both the international and domestic museum professions. It is essential that we formulate questions and answers that are currently valid for the activities of ethnographic museums based on precise knowledge of and consistent application of international literature, as well as specific institutions, actors, agents, and concepts.

Kulcsszavak: Néprajzi Múzeum, muzeográfiai változások, identitásválság, problémaérzékenység, örökség

Keywords: Museum of Ethnography, changes in museography, identity crisis, problem sensitivity, heritage

A nemzetközi és a hazai múzeumi szcénában is erőteljesen érzékelhető napjainkban az igény a kritikai szemlélet érvényesítésére (Cseh–Mészáros–Borsos 2020; Borsos–Cseh–Mészáros 2022). A múzeumokhoz kapcsolódó tudományos kutatások számára különösen érzékenyek a köztörténeti válságok, átalakulások időszakai. A háborúk, járványok, természeti katasztrófák, éhínségek, radikális társadalmi-politikai átalakulások periódusai. Az ezekben az időkben – melyek hossza néhány naptól hosszú

évekig is terjedhet – bekövetkező változások akár kutató-muzeológus generációk és évtizedes intézményi működés eredményeit törölhatték el, értékelhették át radikálisan, vagy éppen forradalmi irányváltást generálva adhattak új irányt és lendületet (vö. Kemecsi 2024). Számos kérdést vizsgálhatunk a hasonló helyzetekben: milyen lesz a jövő múzeuma? Kiket fog szolgálni? Milyen formákat fog öltetni? Milyen igényeket fog kielégíteni, és hogyan? Ismeretes az a vélekedés, hogy a komoly válságok gyakran felgyorsítanak már folyamatban lévő változásokat. A válságok természetüktől függően más súllyal formálják a múzeumi területen a kiállításrendezés, a gyűjteményezés vagy a tudományos kutatások jellemzőit. A Covid-világjárvány idején a kényszerű zárvatartás időszakában az intézményi munka legfontosabb látható terévé az internet vált. A virtuális világba költöztek az addig jellemzően a fizikai terekben megvalósuló múzeumi projektek, programok. A kényszer szülte helyzetben a múzeumok klasszikus gyűjtéshez, megőrzéshez, bemutatáshoz kapcsolódó funkciói széles körben egészültek ki társadalmi tapasztalatokkal (Berényi 2025, 15).

A módszertani folyamatok érzékelhetően formálják a muzeológia jellegét aktuálisan is, szerves részeként a teljes múzeumi szférát jellemző átalakulásnak. Ez az átalakulás, mely a múzeumi világ szerepvállalását, módszertani megújulását alapvetően módosítja, nemzetközi és hazai téren egyaránt érzékelhető. Elengedhetetlen, hogy a nemzetközi szakirodalom és a konkrét intézmények, szereplők, ágensek, fogalmak ismeretében és következetes alkalmazásával fogalmazzuk meg a néprajzi múzeumok tevékenységére vonatkozóan aktuális kérdéseinket és válaszainkat.

Az utóbbi néhány évben heves mozgások jellemezték a múzeumi területet Magyarországon és a nemzetközi közegben egyaránt. Wolfgang Kaschuba érzékeny elemzésében a múzeumokat örvénylő viharban érzékeli, és az útkeresés és problémaérzékenység fontosságát hangsúlyozza (Kaschuba 2021, 23). A társadalmi és szaktudományi környezet változásai érzékenyen formálják napjainkban is a múzeumok működését. S ha erre nem reagál érdemben a szféra – megragadva évszázados dicsőségtablók emlegetésénél –, az felülről/kívülről irányított, akár fájdalmas beavatkozásokat generálhat. Nyilvánvalóan számos téren megmaradtak a korábbi években, évtizedben már kialakult alapvető tendenciák és küldetési elemek, de ezeket is érzékeny reakciók aktualizálják.

A néprajztudomány művelői számára egyértelmű a kulturális örökség kutatásának jelentősége. Az autonóm kutatóműhelyként is működő múzeumok által gyarapított néprajznak mint nemzeti tudománynak nélkülözhetetlen a szerepe ennek az örökségnek a megőrzésében és kiaknázásában. Azonban a bölcsészet- és társadalomtudományok – köztük a hazai néprajztudomány – folyamatos önigazoló küzdelmet folytatnak még a Magyar Tudományos Akadémián belül is, mivel a természettudományok szemlélete, publikációs gyakorlata és innovációhoz való kapcsolódása viszonylag könnyen értelmezhető, de jelentősen különbözik a bölcsészeti tudományokétól. A politikai kormányzati szféra által képviselt tudomány és az alap kutatás sajátos és napjainkban igen virulens innovációorientált értelmezése különösen káros hatású (vö. Balogh–Borsos 2013; Freund–Oberfrank 2025, 9; Cseh 2020).

A néprajzi-antropológiai területen működő intézményekre szűkítve a fókusz, izgalmas és a hullámok által felemelt vagy éppen a völgybe került küldetési elemek válnak felismerhetővé. A múzeumok számára minden túlzás nélkül létkérdéssé vált, hogy a közönségükkel és annak közösségeivel fizikai és digitális platformokon együttműködve hozzanak létre projekteket. A közönség és a forrásközösségek gyűjtemények értelmezésébe való bevonásának jelentősége a kölcsönös tanulás téren válik hangsúlyossá. A múzeumi gyűjtemény rendszerességének biztosítása a gyűjteményről való integrált, átfogó gondolkodásból vezethető le. A gyűjtés a gyűjtemény fejlesztésének eszköze. Következésképp az a helyes, ha nem is csak gyűjtésről beszélünk, hanem gyűjteményfejlesztésről, gyűjteménypolitikáról. A múzeumba kerülő tárgy a múzeumot alakítja, míg a múzeum a tárgyat, s e módosuló viszonyok révén a társadalmi relációk a tárgy és a múzeum között időről időre újraprendeződnek.

A múzeumban új értéket felvevő tárgy mint a muzealizációs folyamat produkta nem egyszeri, lezárt végpont, és a folyamat sem egyirányú. Minden múzeumi gyűjtemény tükrözi az adott társadalom értékeinek és korlátainak, ezáltal a gyűjtési politika azt is kifejezi, amit marginálisnak és alternatívnak tartanak az adott társadalmi-politikai környezetben. A társadalmi hasznosság felismerése és felismertetése mára nemzetközi szinten már az intézmények fennmaradásának és fejlesztésének alapjaként értékelhető. A múzeum a modernitásban létrejött működési mód, ahol ezek az intézmények a közönség számára hozzáférhetővé teszik muzealizált gyűjteményeiket, s ezzel a közösségek emancipációjának is eszközeivé lesznek. A mai múzeumnak három kulcseleme van: kulturális, gazdasági és közösségi szerepet tölt be. Ezek különböző szakterületekkel állnak összefüggésben, és szoros kapcsolatok működnek közöttük.

Az aktualitás számos téren kínál – vagy szinte elvár – múzeumi szerepvállalást a néprajzi intézményektől: ilyen például a klasszikus népi kultúra képének múzeumi megszerkesztése mellett a hagyományos népi kultúra elemeinek különböző társadalmi-kulturális körben való újrafogalmazása vagy a nemzeti kultúra szerveződése, illetve a nemzetközi vagy globalizált kultúra helyi átértelmezése. A társadalmi múzeumok számára alapfeladatként jelentkezhet a jelenkori kortárs konfliktusok problémái mellett a *hot spot* metodológia terjedése, ami a múzeumot a társadalmi vita fórumává teszi, erősíti és kifejezi az intézmény társadalmi hatékonyságáról vallott elhivatottságot. Továbbá hangsúlyossá válik a mindennapi élet esztétikumáig vagy a szimbólumok és a kommunikációs jelenségek komplex világáig számos érzékenynek ítéltető tematika.

A hagyományos intézményi identitásokat és szakmai kötöttségeket fokozatosan leépítik az egységes és integrált szemléletű megközelítések, melyek az örökségfoglalomban, a szervezeti együttműködésben és az intézmények szervezeti felépítésében is jelentkeznek. A napjainkban is tapasztalható múzeumi identitásválság eredője összefügg azzal, hogy az intézmények eltérő mértékű reflexivitással és önkritikával próbálják földolgozni örökségüket, ez esetenként és alkalmanként akár önmaguk

relevanciájának megkérdőjelezéséig vezet. Egyrészt a változni képtelen intézmények mibenléte és szükségessége a saját közönségük szemében is kérdésessé válhat. Hiszen az univerzális múzeumkép érvényessége meggyengült napjainkra. Másrészt viszont a gyakorlat igazolja, hogy a változásra érzékeny múzeumok kulcsfontosságú tereké válhatnak a közösségi hangok hallatása szempontjából.

Az e terek mögött meghúzódó filozófia a múzeum és látogatói közötti aktív részvételen alapul, mindkettő kölcsönösen hat a másikra. A részvétel nyomán a muzealizáció egyirányú folyamatát a kölcsönösség váltja föl. A múzeumi autoritás, amely többek között a múzeumi szakember tudásának érvényesítésén nyugodott, a jelenkori gyűjtésben mások tudása révén többpólusúvá válik. A partnerség beépítése, a gyűjteményezés társadalmi szempontok szerinti demokratizálása még nem dönti romba a múzeumot, nem vonja kétségbe a kurátor szaktudását (Fejős 2017, 291). A közösségi múzeumok erősödésével az emlékezet és az élmény élénk, bensőséges felfogása és befogadása is egyre hangsúlyosabbá válhat. Az újragondolás várhatóan megtermékenyítőleg hat a múzeumi szférára, s a kísérletezés segíti a terület összetettségének megértését is (Wilhelm 2024, 101). A múzeumtípusok azonosítására számos gyorsan terjedő fogalom született, például: *közösségi múzeum, ökomúzeum, szubjektív, liquid, hibrid, globális múzeum, amatőr, metabolikus, vad, posztkoloniális, nyitott, disztributív, pervazív* stb. (Bakos–Foster 2023; Frazon 2018; Sári 2018; Janelli 2012; Foster 2025, 204–205; Berényi 2025, 31–32).

Szintén fokozottan aktuális a múzeumok által okozott környezeti terhelés, a fenntarthatóság szempontjainak érvényesítése az intézményi feladatrendben és filozófiában. Elengedhetetlen, hogy az ökológiai kérdések a közvetlen kiállítási, illetve program- vagy attrakciószerpen túl, a hétköznapi működésben és különösen a tervezhetőség szintjén előtérbe kerüljenek. Az intézményeket segíti a tudatos működésben a nemzetközi múzeumi szervezetek közül az Európai Múzeumi Szervezetek Szövetsége (Network of European Museum Organisations, NEMO) (például tematikus konferencia szervezésével) és a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (International Council of Museums, ICOM) is, ez utóbbi 2019-ben útmutatót és állásfoglalást is kiadott (Berényi 2022, 49, 56). Az ICOM hosszú (2014-ben indult az előkészítő munka!) és súlyos viták (például a kiotói konferencia szinte szakadással fenyegetett a szervezeten belül) után megfogalmazott és 2022 augusztusában Prágában elfogadott új múzeumdefiníciója egyszerre látlelet és lakmuspapírként működő jelzés is. Az elfogadott definíció hivatalos magyar szövege:

„A múzeum a társadalom szolgálatában álló nem profitorientált, állandó intézmény, amely kutatja, gyűjti, megőrzi, értelmezi és kiállítja a tárgyi és szellemi örökséget. A múzeum a nyilvánosság számára nyitott, hozzáférhető és befogadó, elősegíti a sokszínűséget és a fenntarthatóságot. Etikusan, szakszerűen és a közösségek részvételével működik és kommunikál, változatos tapasztalatot nyújtva az oktatás, a szórakozás, a reflektív gondolkodás és tudásmegosztás terén.” (Sári 2023)

Az ICOM fáradságos erőfeszítése, hogy újradefiniálja a múzeumot, annak a konstruktív feszültségnek a kifejeződése, amely áthatja és felforgatja a múzeumokat. Az intézmények azzal küzdenek, hogy miként tudják egyensúlyban tartani régi és új küldetésüket. A múzeumok útkeresése az utóbbi fél évtizedben talán minden korábbi időszaknál gyorsabbá vált, és az irányváltások, a hullámmás intenzitása is gyorsult, illetve erősödött. Az elhúzódo viták jelezték, hogy milyen mély értelmezési különbségek, gyakran szinte áthidalhatatlannak tűnő szakadékok húzódnak Európa, Észak-Amerika és a más kontinenseken működő intézmények küldetési között. Tanulságos és a hazai múzeumi helyzettel is szorosan összefügg annak hangsúlyozása, hogy a kiotói kudarcos definíciós kísérlet után megvalósult konszenzuskereső és átgondolt új definiálási folyamat egyik eleme volt, hogy a nemzetközi közösségtől érkezett legfontosabb kulcsszavak között legtöbbször megjelenő fogalom a *kutatás* volt.

Az empirikus kultúrakutatási tudományos vizsgálatok közvetlenül formálják a kutatómunkát is folytató múzeumok célkitűzéseit és működését. A hazai néprajzkutatók közül is egyre többen vannak, akik számára a jelen számít a természetes kutatási közegnek. A modern városi közösségekre irányuló néprajzi érdeklődés a tudományos kutatásokat a kulturális folyamatok és a városi tradíciók elemzése terén érdemben alakította. A paraszti kultúra átalakulása és folklorisztikus felfedezése, illetve szimbolizációja, a hagyományos társadalomszerveződési minták átrajzolódása, a falusi és kisvárosi életmód, a foglalkoztatottság, a helyi közösségek változásai, a szubkultúrák dinamikus gazdasági, társadalmi és etnikai változásai és konfliktusai új és új problémákat vetnek föl.

Az intézmények működése és a múzeumokban aktív kutatócsoportok finanszírozása során az alapfinanszírozás helyett egyre inkább előtérbe kerülő projektalapú finanszírozás kielezte a versenyt. Napjainkban egyértelművé vált, hogy a múzeumokban zajló tudományos tevékenység elengedhetetlen a lokális, illetve a globális társadalmi, kulturális, gazdasági, egészségügyi, illetve környezetvédelmi kihívások megoldásához. A néprajzi múzeumok egyedülálló szerepet töltenek be a kulturális fenntarthatóságban azáltal, hogy megőrzik közösségeik örökségét, valamint biztosítják a kulturális tőke felhalmozódását és átadását a jelenlegi generációktól a jövő generációk számára. Kulcskérdés viszont, hogy miként kell megváltozniuk az intézményeknek a 21. század harmadik évtizedében, hogy az új kihívásoknak megfelelően fenntarthatóvá váljanak, és katalizátorszerepet tölthessenek be.

Ilyen új kihívásként a mesterséges intelligencia szinte szökőárszerű óriáshullámként érte a múzeumi digitalizáció immáron több évtizede formálódó és eddig is különös érzékenységu területeit. A társadalmi és gazdasági környezet által indukált kihívások mértéke ma még felmérhetetlen. Az interdiszciplinaritás azonban mára egyértelműen jellemzi a múzeumi működésnek ezt a szegmensét. S erre máris érzékenyen reagálnia kell a kapcsolódó felsőoktatási képzési területnek is – a múzeumok pusztta túlélésén túli felelősség érdekében.

A sokasodó közösségi funkciók és az információközvetítők megváltozott szerepvállalása egyaránt érzékenyen érinti a múzeumokat. Az információk relevanciája

és megbízhatósága kulcstényezőként értékelendő. A világháló nyújtotta szabadság fenyegetést és kihívást is jelenthet, hiszen a digitális forradalom nem jár együtt automatikusan az információs műveltséggel. Etikai kérdésként a múzeumok számára itt is jelen van a digitális demencia éppúgy, mint a magánszféra megsértésének fenyegetése is. Az információs transzfer optimális működtetése a múzeumaink számára létkérdéssé válik a jelenben. S ennek csupán egy, a tudományos-innovációs területtel gyakorlatilag azonos súlyú szegmenseként kell értékelni a nyílt hozzáférésű publikálás kérdéskörét (Bilicsi–Holl 2024, 932–933).

A múzeumok a hazai és nemzetközi szcénában egyaránt azzal szembesülnek, hogy egyre körültekintőbben és stratégiai megközelítések alapján kell tevékenykedniük. Erre sarkallják őket a gyorsan növekvő fenntartási és működési forrásigény, az optimalizálási szándék, az új és egyre újabb társadalmi igények és lehetőségek, az irányítás és ellenőrzés, illetve az elszámoltathatóság kényszerítő mechanizmusai. A stratégiai gondolkodás vonatkozik a gyűjtemények kezelésének, alakításának, fejlesztésének kérdéseire is. A múzeumnak mint évszázados kulturális, tudományos és memóriaintézménynek a szerepe tehát átgondolt és hatékony stratégia mentén erősödhet, miközben tértől független szolgáltatásaiban is építhet a hálózatiság új lehetőségeire. Ennek fókuszában a múzeum kinyitása áll, az átláthatóság gyakorlásával és hálózati múzeummal alakítással, amely összekapcsolja az embereket, a helyeket és a különböző időszakokat. Kardinális kérdéssé válik, hogy mit jelent a valódi átláthatóság, és hogyan navigál a múzeum az egymáshoz kapcsolódás és a bevonódás különböző formái között az erősödő hullámverésben. Milyen etikai szempontokat és gyakorlatokat igényelnek ezek a manőverek?

Az utóbbi években Magyarországon is felerősödött a nemzetközi szcénában már évtizede jelen lévő provenienciakutatások és a repatriációs, restitúciós, illetve etikai kérdések jelentősége. A restitúciós kérdések egyik állatorvosi lova a benini bronzok témája. Tanulságos, hogy már a kollekciónak megnevezése is pontatlan, hiszen a mai Nigéria területéről származó tárgyak nagy többsége sárgarézből készült (vö. Hicks 2020).

Példaértékű a *Digital Benin* projektjeként működő nemzetközi összefogás, ami messze túlmutat az országonkénti vagy intézményi vállalkásként zajló programokon. Ez az online adatbázis és digitális katalógus 20 ország 131 intézményéből származó adatokat tartalmaz, összesen 5246 benini műtárgyról („Explore Digital Benin”). Szintén példaszzerű komplex kutatás eredményeit tette közzé a hamburgi múzeum (Plankensteiner 2022a). Olyan szempontok beemelése is erősíti a németországi projektet, mint a benini kultikus tárgyaknak a vallás és a politikai hatalomgyakorlás szimbólumaiban betöltött szerepének vizsgálata.

A hamburgi katalógus létrehozása felgyorsíthatja az ősi afrikai műtárgyak hazatelepítését a világ gyűjteményeiből. A kötetet szerkesztő és a kapcsolódó múzeumi kiállítást rendező Barbara Plankensteiner tanulmányából kiderül, hogy az első visszaszolgáltatási igényt még 1935-ben fogalmazta meg II. Akenzua Oba Nigériában! A projekt beszámol a 2021 áprilisában indult nigériai delegációs látogatásokról

az érintett németországi (Köln, Hamburg, Berlin) múzeumokban, melynek során a műtárgyakat megmutatták az egykori tulajdonosok képviselőinek. Ismerteti azt a részletes tárgyalási folyamatot is, amelyet a Benin Dialogue Group – melynek európai intézmények képviselői és nigériai kollégák közösen a tagjai – folytat, és melynek várható végeredményeként a benini műtárgyak tulajdonjoga visszakerül a forrásközösséghez (Plankensteiner 2022b).

Az univerzális múzeumok kolonializmussal összefüggő múltja a posztkolonializmus korában a gyűjtemények restitúciójára vagy minimum radikális önkritikára kényszerítheti az olyan intézményeket, mint a British Museum vagy a Louvre, de azok nem feltétlenül működőképesek a globális turizmus olyan urbanisztikai kontextusában, mint például Abu-Dzabi (Abu Dhabi) esetében. Az univerzális múzeumok, az egykori gyarmatosító birodalmak örökségének intézményei ennyiben lokálisak, s a globális turizmus világában nem helyezhetőek el minden további nélkül. A múzeumelméleti közeg elevensége a különböző paradigmák összefüggéseit és kölcsönhatásait is erősíti jelenünkben.

A beninihez hasonló helyzetet eredményező klasszikus értelemben vett gyarmati múlt ugyan nem terheli a hazai néprajzi gyűjtemények, így a Néprajzi Múzeum intézményét sem, de számos aspektusban érvényesíthető a dekolonizációs aspektus (vö. Gyarmati 2013; Sauer 2023, 181). Nyilván érzékenyen és fölkészülten kell a nemzetközi gyűjtemények célzott feltáró munkáját folytatni, és amennyiben szükséges és indokolt, a nemzetközi gyakorlat már bevált megoldásait is alkalmazni. Az átgondolt program mentén zajló, hosszú távú stratégia kidolgozása elengedhetetlen ezen a területen is. S bár az intézmények egyedi, sajátos gyűjteményképződési jellemzői miatt nem léteznek/létezhetnek közvetlenül átvehető megoldási sémák, a nemzetközi gyakorlat működő esettanulmányainak megismerésével hatékonyabb, hangsúlyozottan szakszerűbb és nem utolsósorban etikusabb programok jöhetnek létre.

A forrásközösségekkel való együttműködés, a dekolonizáció gyakorlatának a kulturális gondoskodásra és a közösségekkel való közös kurátori munkára építő gyakorlata így alakítható ki sikeresen. Az együttműködési stratégiát az teszi teljessé, ha a múzeum a gyűjteményéről nyílt párbeszédet folytat. A participációs elv a mai múzeumban elsősorban nem kutatásmetodológiai kérdés. Sokkal inkább átfogó látásmódról van szó, mely összefügg a demokratikus társadalom működésének alapjaival, azaz a részvételi (aktív) demokrácia gyakorlatából következik.

A gyűjtemény és a gyűjteményi tárgyak önmagukban vagy más gyűjteményekkel, tárgyakkal vagy dolgokkal, emberekkel együtt végtelen sok szerepben képesek megjelenni egy véget nem érő folyamatban. Hasonló érzékenységgel kell fordulnunk a társadalmi történeti traumákkal terhelt időszakokból a múzeumok gyűjteményeibe került kollekciók felé. A 19–20. századi köztörténet számos olyan súlyos traumával szembesítette a magyar társadalmat, hogy az ezzel összefüggő múzeumi reakciók érzékenysége nem maradhat el a nemzetközi kolonialista jellegű problémákkal foglalkozó projektekhez mérten sem (Trnka–Grayman–Wynn 2023).

Szántó András magyarul is olvasható kötete, amelyben 28 a 21. század második évtizedének végén készült múzeumi interjú olvasható a nemzetközi szférát foglalkoztató kérdésekről, releváns kategóriákról és megkerülhetetlennek vélt problémákról, a megjelenés óta eltelt időszak alapján a hullámzó és örvénylő múzeumi közeg változékonyágát is kiválóan érzékelteti (Szántó 2022). A *new museology* örökségeként több, korábban figyelmen kívül rekedt magatartást, identitást és múzeumhasználati szokást/gyakorlatot találunk az aktuális diskurzusban. A társadalmi képzelet a létezőnek tekintett jelentésekhez tartozó jelenségekbe egyre több mindent ért bele. Napjainkban minden korábbi időszaknál gyorsabban változnak a befogadási stratégiák.

Olyan fogalom – a *reziliencia* – múzeumi térnyerése is elindult napjainkban, amely az antropológiai diskurzusban már érdemi figyelmet és aktivitást váltott ki (Andaya–Cooper 2025, 80). A múzeumi kutatások célzott kutatási projektek mentén szerveződve vizsgálhatják, hogy a közösségek miként képesek megbirkózni a külső sokkhatásokkal, hogyan tudnak kilábalni belőlük, vagy éppen alkalmazkodni hozzájuk – megtartva az identitásukat. A muzeográfiai megközelítés érdemben segítheti a társadalmi és kulturális rugalmasságot, illetve ellenálló képességet célzó vizsgálatok eredményességét, a folytonosság és az átalakulás mozgatórugóinak, valamint dinamikájának megértését. Az, hogy a reziliencia bevonása a múzeumi működés fogalm-tárába mit eredményez az elkövetkező időszakban, izgalmas kérdésként elemezhető.

Az emlékezés és a múlt értékeinek megőrzésére szakosodott intézményként erőteljes és sajátos szempontokat hangsúlyoz Sharon Macdonald, amikor a „múzeumok emlékezetvesztését” vonja be a szakmai diskurzusba. A múzeumok felelősségét hangsúlyozza, mert átvállalva az emlékezés terhét, lehetővé teszi egyének és közösségek számára a felejtést. Annak a felelőssége is nyomasztó, hogy amit nem gyűjt a múzeum, az egyáltalán méltó-e az emlékezésre. A „raktári amnézia” sem jobb helyzet – amikor ugyan bekerülnek anyagok a múzeumba, de nem rögzülnek az információk, az emlékek. A csak részlegesen – töredékesen – hiányos adatokkal bíró múzeumi gyűjteményi darab szintén aggályokat vet fel az intézményi küldetés szempontjából (Macdonald 2021, 234–238).

Súlyos hibát követ el az, aki a modern múzeumokat csupán műtárgyak gyűjteményeire korlátozott intézményeknek gondolja. A kulturális örökség összegyűjtésének, megőrzésének és kutatásának, illetve a közreadás különböző területeinek az archívumi gyűjtemények egyre hangsúlyosabb terepei. A digitalizáció bizonyos esetekben és területeken éppen a különböző archívumi kollektívákban gyorsult fel, és ért el komoly eredményeket. Ahogy a Néprajzi Múzeum gyűjteményi stratégiája is az utóbbi évtizedben egyre inkább a tárgyak gyűjtése helyett a történetekére koncentrálna formálódik, ezzel párhuzamos az archívumi részlegek felértékelődése. Kiváló példája ennek az új gyűjteményi állandó tárlat, ahol a fotók, a filmek és a hangzóanyagok a műtárgyakkal teljesen egyenrangú szereplőként működnek.

A műtárgygyűjtemények parttalan bővítésének kihívásával megküzdenek a világ legnagyobb múzeumai is. A 21 múzeumot magába foglaló washingtoni Smithsonian Intézet (Smithsonian Institution) munkatársai is a korábbi időszakot jól jellemző

„*rugalmasan táguló múzeumfalak*” gyűjteményalapú stratégiai kutatásainak kihívásaival szembesülnek aktuálisan, és keresik a problémák etikus megoldását, szoros együttműködésben az egykori forrásközösségekkel (Martinez–Sears–Sieg 2022, 54). Éppen a Smithsonian az az intézmény, ahonnan a méretét és jellegét, illetve küldetését tekintve különösen hangsúlyos a soha be nem fejezhető múzeum fogalmának artikulációja. Ahogy David K. Allison és Hannah Peterson fogalmaznak az intézmény Amerika történetét bemutató kiállításával összefüggésben: „A kész múzeum halott múzeum, és a halott múzeum fölösleges múzeum” (Allison–Peterson 2021, 5).

De mindezen gyors reagálást igénylő tematikai elemek, aktuális kihívások, problémaérzékenységet generáló kérdések mögött továbbra is ott van az alaptétel, a múzeumok hitelét, küldetésük értelmét jelentő gyűjteményekkel kapcsolatos felelősségteljes szakmai tevékenység. A budapesti Néprajzi Múzeum költözése, új állandó gyűjteményi kiállításának megvalósítása a gyűjtemények biztos alapján zajlott. A reflektív, empatikus, a közönség felé nyitott múzeumnak a megalkotása generációs vállalkozás – ami a korábbi generációk tevékenységének és teljesítményének ismeretére kell, hogy épüljön. A korszerű múzeumi szemléletmód is egyértelmű módon az előző muzeológusgenerációktól megörökölt felelősségteljes gyűjteményezési és tudományos küldetés erőteljes képviselővel, a veszélyes örvényeket, a változó erősségű hullámmást is álló intézmények értékeinek megőrzésével teljesebben ki.

Irodalomjegyzék

- Allison, David K. – Peterson, Hannah (2021). *Exhibiting America. The Smithsonian's National History Museum, 1881–2018*. Washington, DC: Smithsonian Scholarly Press.
- Andaya, Elise – Cooper, Amy (2025). „Resilience – Peril or Promise? Mapping Current and Future Directions in the Anthropology of Resilience”. *American Anthropologist* 127/1, 80–95. <https://doi.org/10.1111/aman.28034>.
- Bakos Áron – Foster, Hannah Daisy (2023). „A liquid museum fogalmáról”. *MúzeumCafé* 95. 17/3, 255–265.
- Balogh, Balázs – Borsos, Balázs (2013). „Die gegenwärtige Situation der ungarischen Ethnologie: Institutionen – Forschungsrichtungen – Interdisziplinäre Beziehungen”. *Jahrbuch für Europäische Ethnologie* 8, 9–16. https://doi.org/10.30965/9783657778669_003.
- Berényi Marianna (2022). „Csepp a tengerben. A múzeumok zöldprogramjainak hatékonyságáról”. *MúzeumCafé* 89 16/3, 43–63.
- Berényi Marianna (2025). *Falak nélkül maradt múzeum. A COVID-19-világjárvány hatása a magyar múzeumi közgyűjtemények online praxisára*. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Bilicsi Erika – Holl András (2024). „Modern tudományos publikálási technikák könyvtáros szemmel”. *Magyar Tudomány* 185/7, 930–938. <https://doi.org/10.1556/2065.185.2024.7.10>.
- Borsos, Balázs – Cseh, Fruzsina – Mészáros, Csaba, szerk. (2022). *Reckoning and Framing. Current Status and Future Prospects of Hungarian Ethnography in the 21st Century*. Münster – New York: Waxmann.
- Cseh Fruzsina (2020). „A néprajztudományi alap kutatás és hasznosítása. Tanulságok”. In: Cseh Fruzsina – Mészáros Csaba – Borsos Balázs, szerk. *Számvetés és tervezés. A néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 43–58.
- Cseh Fruzsina – Mészáros Csaba – Borsos Balázs, szerk. (2020). *Számvetés és tervezés. A néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- „Explore Digital Benin”. *Digital Benin* (letöltés 2023. júl. 4.) <https://digitalbenin.org/>.

- Fejős Zoltán (2017). *Új helyek, új metaforák. Közelítések a jelenkor múzeumi etnográfijához*. Studia Folkloristica et Ethnographica 67. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Foster, Hannah Daisy (2025). *Múzeum – a veszélyeztetett faj*. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Frazon Zsófia, szerk. (2018). *...Nyitott múzeum... Együttműködés, részvétel, társadalmi múzeum*. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Freund Tamás – Oberfrank Ferenc (2025). „A múlt elesett hatalmunkból, a jövődönék urai vagyunk» Küldetésünkről és feladatainkról a harmadik évszázad küszöbén”. *Magyar Tudomány* 186/1, 4–21. <https://doi.org/10.1556/2065.186.2025.1.2>.
- Gyarmati János (2013). „Gyarmatok nélküli kolonizáció gyűjteményi tervekben”. *MúzeumCafé* 38, 7/6, 41–44.
- Hicks, Dan (2020). *The Brutish Museums: The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution*. London: Pluto Press.
- Janelli, Angela (2012). *Wilde Museen. Zur Museologie des Amateurmuseums*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Kaschuba, Wolfgang (2021). „Between Cultural Heritage and Looted Art – European Museums in Turbulent Times”. In: Edenheiser, Iris – Tietmeyer, Elisabeth – Boersma, Susanne, szerk. *What’s Missing? Collecting and Exhibiting Europe*. Berlin: Museum Europäischer Kulturen, 23–25.
- Kemecsi Lajos (2024). „Háború és Néprajzi Múzeum”. In: Schleicher Veronika, szerk. *Néprajzi Értesítő CIII*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 120–175.
- Macdonald, Sharon (2021). „Seven Modes of Museum Forgetting”. In: Edenheiser, Iris – Tietmeyer, Elisabeth – Boersma, Susanne, szerk. *What’s Missing? Collecting and Exhibiting Europe*. Berlin: Museum Europäischer Kulturen, 234–240.
- Martinez, Maria – Sears, Erin – Sieg, Lauren (2022). *Contextualizing Museum Collections at the Smithsonian Institution. The Relevance of Collections-Based Research in the Twenty-First Century*. Washington, DC: Smithsonian.
- Plankensteiner, Barbara, szerk. (2022a). *Benin. Geraubte Geschichte*. Hamburg: MARKK Museum am Rothenbaum Kulturen und Künste der Welt.
- Plankensteiner, Barbara (2022b). „Das Versprechen Deutschlands zur Rückgabe von Benin-Sammlungen und der Benin Dialog”. In: Plankensteiner, Barbara, szerk. *Benin. Geraubte Geschichte*. Hamburg: MARKK Museum am Rothenbaum Kulturen und Künste der Welt, 229–236.
- Sári Zsolt (2018). „A profi, az amatőr és a rapsic”. *MúzeumCafé* 67, 12/4, 135–156.
- Sári Zsolt (2023). „Az ICOM múzeumdefiníciójának története és evolúciója”. *MúzeumCafé* 93–94, 17/1–2, 303–327.
- Sauer, Walter (2023). „A Habsburgok »gyarmatbirodalma« és az osztrák identitás”. *Aetas* 38/1, 179–187. <https://doi.org/10.14232/aetas.2023.1.179-187>.
- Szántó András (2022). *A múzeum jövője. 28 párbeszéd*. Budapest: Szépművészeti Múzeum.
- Trnka, Susanna – Grayman, Hession Jesse – Wynn, Lisa L., szerk. (2023). „Decolonizing Anthropology: Global Perspectives”. *American Ethnologist. Journal of the American Ethnological Society* 50/3, 345–523. <https://doi.org/10.1111/amet.13192>.
- Wilhelm Gábor (2024). „A vad múzeum”. *MúzeumCafé* 101, 18/3, 99–109.